

Оценка на влиянието на директните плащания върху българската пшеница

КИНА ИВАНОВА

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: kinaivanova@hotmail.com

В статията се прави оценка на влиянието на най-масово прилаганата схема на ОСП - директни плащания на площ върху развитието на пшеницата. Доказва се, че те оказват положително влияние и стимулират увеличаването на площта, средните добиви и производството на пшеница. Повишават се хлебопекарните качества на зърното. В резултат на субсидирането България се превръща в световен производител и износител на пшеница. Установява се, че директните плащания активизират наемните отношения и повишават цената на рентата и на земята.

Разкриват се и някои сериозни проблеми, свързани с прилагането на тази схема, като: влошаване на сеитбооборота поради прекомерното разширяване площта на зърнените, които печелят от мащаба на производство; едностранчиво реструктуриране на селското стопанство в посока на екстензивните зърнени и маслодайни култури, които са силно механизирани; силно ограничаване на производството на плодовете и зеленчуците.

В този си вид 2,4% от субсидиите се получават от 84% от бенефициентите. Следователно се подпомагат най-мощните земеделски собственици и арендатори, а не дребните и средни производители, каквито са целите на Общата селскостопанска политика на ЕС.

Увод

С влизането на България в ЕС развитието на селското стопанство е под влиянието на Общата селскостопанска политика (ОСП), която след 2005 г. се променя радикално. Прекъсва се субсидирането на база производство, а се възприема принципът за равно субсидиране на културите или единно плащане на площ. Тази схема е значително по-опростена от прилаганите до този момент, което позволява да се постигне висок процент на усвояемост на европейските средства. През отделните години той достига 90 – 93% от оторизирания финансов пакет.

Тези плащания се извършват по следните схеми:

- Схема за единно плащане на площ (СЕПП) и Схема за национални доплащания (СНД) от българския бюджет;
- Плащания на земеделски стопани за природни ограничения в планинските райони (НР 1);
- Плащания на земеделски стопани в райони с ограничение, различни от планинските райони (НР 2);
- Агробиологични плащания и др.

В продължение на седем години България прилага тази политика. Това налага да се направи оценка на влиянието, което ОСП оказва върху развитието и реструктурирането на българското земеделие.

Целта на статията е да се направи оценка на влиянието на схемата за директни плащания на площ върху производството и износа на пшеница, и да се разкрият икономическият ефект и проблемите от нейното прилагане.

Пшеницата като зърнено-хлебна култура има голямо значение за страната, защото е продукт, предназначен за изхранване на населението, важна суровина за хранително-вкусовата и сладкарската индустрия, предоставя фураж за животновъдството и сериозен източник на валута.

България е световен производител на пшеница (4,5 млн. т.) и се нарежда в топ листата на 25-те водещи държави. Като основна структурообразуваща култура тя заема най-голям дял в обработваемата земя – 38,4%, и 26,6% от използваната земеделска площ за 2013 г. Отглежда се предимно в равнинните и полуравнинните райони на страната и затова при нея се прилагат Схемата за единно пла-

щане на площ (СЕПП) и националните доплащания към тази схема (СНД).

По данни на Фонд „Земеделие”, през 2012 г., от общо декларираните за директно подпомагане площи, в размер на 36,3 млн. дка, от тях 12,1 млн. дка са заети с пшеница или към нея се насочват 33,42% от финансовия ресурс по тази схема. (табл. 1). От общо 843 025 хил. лв., изплатени средства по СЕПП, от тях 252 251 хил. лв. са получени от арендаторите и собствениците на земя, заети с отглеждането на тази култура.

Размерът на финансовите средства, получени от директните плащания, се увеличава с всяка изминала година. През 2012 г. заплащането на декар превишава базисната 2007 г. с 259%. Субсидиите се насочват главно към арендаторите, защото 80% от декларираните за подпомагане площи пред ДФ „Земеделие” показват, че са взети под аренда, а останалата земя е собственост на стопаните. Разбира се получените финансови средства, като сигурен източник на доходи, позволяват на арендаторите да ги използват за заплащане на

рента на собствениците на земя, от които те са я взели под наем, като по този начин приходите от произведената и реализирана продукция остават изцяло за тях.

Получените финансови средства, като сигурен източник на доходи, дават възможност да се увеличава и размерът на поземлената рента. По принцип размерът на арендните плащания зависи от произведената продукция на декар, от цените, по-които се реализира на пазара, и от разходите, вложени в производството.

Динамиката на средната рента за ползване на земеделска земя за периода 2005 – 2013 г. е отразен в табл. 2. Данните показват, че плащанията за наемане на земя нарастват ежегодно.

От 10 лв./дка – през 2005/06 г., тя достига 33 лв. – през последната 2013 г., и показва ръст от 33%, който е сравнително висок темп, като се има предвид, че разходите за производство нарастват, а цените на пшеницата на международния пазар варират по години, в зависимост от получената реколта.

Таблица 1. Декларираните площи за директни плащания по основни култури за 2012 г.

Table 1. Declared areas for direct payments, per main crops, for 2012

Култура Culture	Площ, дка Areas, dka	Дял от общата площ, % Share of total area, %
Мека пшеница / Soft wheat	12 032 485	33,09
Твърда пшеница / Hard Wheat	120 814	0,33
Слънчоглед / Sunflower	8 242 619	22,67
Царевица / Maize	4 773 868	13,13
Ечемик / Barley	1 852 822	5,10
Рапица / Rape	1 455 936	4,00
Общо / Total	36 364 354	100,00

Източник: МЗХ, Фонд „Земеделие”.

Source: Ministry of Agriculture and Food, “SF Agriculture”.

Таблица 2. Размер на поземлената рента за периода 2006–2013 г

Table 2. Land Rent, 2006–2013

Индекси Indexes	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Поземлена рента (лв/дка) Land rent (lv/dka)	12,5	14	16	18	22	27	33
Верижен индекс, % Chain index, %	x	112,0	114,3	112,5	122,0	122,7	122,2

Източник: Българска асоциация на собствениците на земеделски земи (БАСЗ).

Source: Bulgarian Association by Agricultural Land Owners.

При наличието на директни плащания на площ рентата следва размера на получените субсидии. За 2011 г. субсидиите са 22,40 лв./дка, а средната рента е 22 лв./дка, за 2013 г. е 30 лв./дка. Нейното движение под и над средното равнище за страната зависи преди всичко от района, в който се отглежда културата, и се движи в много широк диапазон. Най-висока е рентата в Добруджа. За последната година тя е между 65 – 70 лв./дка или два пъти над средната за страната. Най-ниска е в полупланинските и планински райони – близо два пъти под средното равнище.

Директните плащания допринасят както за активизиране на наемните отношения, така и за повишаване цената на земята. За последните десет години цената на земята скача над десет пъти, защото търсенето нараства. В Добруджа за 2013 г. тя достигна 1000 – 1200 лв./дка или се повиши два пъти спрямо предходната година. Съотношението между цената на рентата и цената на земята показва определена стабилност за изследвания период, около 6%, което доказва, че при изплащане на рентата арендаторите се съобразяват с тенденциите в динамиката на цената на земята.

Влиянието на директните плащания се отрази благоприятно върху развитието на пшеницата:

Нараства размерът на площта

Наблюдава се трайно увеличаване на площта, заета с пшеница. През 2013 г. тя достигна 13,3 млн. дка или нараства с 2 млн. дка, в сравнение с 2007 г. Това е най-големият раз-

мер на територията, заета с тази култура, след 1980 г. (табл. 3).

Непрекъснатият темп, с който се разширява площта, потвърждава стимулиращата роля на субсидирането.

Значителният финансов ресурс, който отива при собствениците и арендаторите, дава възможност да се полагат по-големи грижи за културата.

Увеличават се средните добиви и производството

Прилагат се съвременни агротехнически технологии, които се отразяват положително върху продукцията, получена от единица площ. В резултат на по-доброто ресурсно обезпечаване на културата средните добиви нарастват. Увеличава се количеството на минералните торове, подобрява се балансираното хранене на растенията. Воденето на своевременно борба с болестите и неприятелите се извежда на високо технологично равнище, което допринася за запазване на реколтата и подобряване качеството на произведено зърно.

По данни на Българската асоциация на собствениците на земеделски земи (БАСЗЗ) зърнокомбайните са увеличени от 7 872 бр. през 2005 г. на 9 821 през 2010 г. или с 24,75%. Нараства броят на колесните и верижни машини. Все по-голямата обезпеченост с високопроизводителна техника позволява мероприятията да се извършват в кратки срокове, а загубите при прибиране на реколтата се свеждат до минимум.

Таблица 3. Динамика на площта на пшеницата след приемането на България в ЕС
Table 3. Dynamic of wheat area after the EU accession of Bulgaria

Индикатори Indicators	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Площ, хил.дка Areas (thousand dka)	11 205	11 144	12 542	10 957	11 530	11 941	13 281
Разлика спрямо 2007 г. Difference 2007 (thousand dka)	x	-61	1 337	-248	325	736	2 076
Дял от обработваемата земя, % Share of Area under cultivation, %	36,65	36,41	40,16	34,65	35,73	36,24	38,36
Дял от използваната земеделска земя, % Share of Utilized Agricultural area, %	21,9	21,84	24,94	21,70	22,66	23,31	26,59

Източник: МЗХ, „Агростатистика”, собствени изчисления.

Source: Ministry of Agriculture and Food, “Agristatistics” and own calculations.

След влизането ни в ЕС, получените средни добиви показват по-висок темп на увеличение, в сравнение преди 2007 г. През 2013 г. добивът нараства със 190,45%, в сравнение с базисната година, или за шест години размерът му почти се удвоява и достига 419 кг/дка (табл. 4).

В резултат на прогресивното нарастване на площите, средните добиви и по-доброто ресурсно обезпечаване производството показва устойчиви темпове на нарастване. През 2013 г. достига 5,4 млн. т, което е повече от два пъти, в сравнение с базисната 2007 г.

Повишава се качеството на зърното

Сортовата структура на отглежданата в страната пшеница, съставена преимуществено от български сортове, и все по-доброто спазване на агротехническите изисквания на отделните сортове допринасят за повишаване качеството на произведеното зърно. По данни на НСИ, през 2012 г. количеството на хлябното зърно от I-ва, II-ра и II-ра Б група е на рекордно ниво за последните двадесет години. Резултатите от окачествяването показват, че 89% от произведената пшеница е с много високи хлебопекарни качества.

Нараства износът на хлябно зърно

Достигнатият размер на хлябното зърно превишава неколкостранно вътрешните потребности, затова все по-голяма част от него е предназначено за международния пазар. В световната търговия България се нарежда в топ листата на петнадесетте най-големи страни, износители в света. В зависимост от изнесените количества, нейното място варира в границите между 12 – 15-то и застава пред страни като Италия, Испания, Мексико (табл. 5).

Износът в количествено и стойностно отношение е стабилен и нараства по години. През 2011/12 г. около 93% от общия експорт на пшеница е насочен към страните от Европейската общност – за Испания – 1035,8 хил. т., Гърция – 367,5 хил. т., и Румъния – 238 хил. т. Износът за трети страни е в размер на 170 хил. т. и е за Македония, Етиопия и Либия.

Мястото, което заема на външния пазар, и положителното външнотърговско салдо определят пшеницата като конкурентоспособен и жизненоважен сектор на българското земеделие.

Тенденцията на непрекъснато нарастване на производството на хлябно зърно под влия-

Таблица 4. Производство и среден добив от пшеница за периода 2007 – 2013 г.

Table 4. Production and Average yield of Wheat in the period 2007 – 2013 years

Индикатори / Indicators	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013: 2007, %
Производство, (хил.тона) Production (thousand t.)	2 390,6	4 632,2	3 976,8	4 094,6	4 458,5	4 404,9	5 409	226,26
Среден добив (кг/дка) Average yield (kg/dka)	220	417	319	362	393	376	419	190,45
Разлика спрямо 2007 г. кг/дка Difference 2007 (kg/dka)	x	+197	+99	+142	+173	+156	+199	x

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“.

Source: Ministry of Agriculture and Food, “Agristatistics”, and own calculations.

Таблица 5. Износ и експортна цена на пшеница

Table 5. Wheat Export and Export Price

Индикатори Indicators	2008	2009	2010	2011	2012/13 юли-март	2013/14 юли-март	2013/14: 2008,%
Износ (хил.т.) Export (thousand t.)	1 759,3	1 771,2	2 293,1	2 137,2	2 771,0	3 269,0	185,8
Експортна цена (лв/т) Export price (\$/t)	272	170	208	270	278	257	94,5

Източник: ФАО за 2008–2011, Статистически годишник за 2012–2014 г.

Source: <http://faostat.fao.org/>; 2008–2011 Statistic Year book 2012–2014.

яние на стимулирането на европейските директни плащания поставя и някои проблеми – докога и доколко може да нараства това производство.

1. През 2013 г. на международния пазар предлагането на зърно превишава търсенето, което означава понижаване на експортните цени. Очаква се част от зърното да не се продаде и да остане на склад, а това е свързано с блокиране на финансови средства, които са необходими за производството през следващата година.

2. Нарушава се сеитбооборотът. През последните години 20% – 22% от пшеницата се засява след предишна реколта от пшеница, 44% – 48% – след слънчоглед, 11% – след царевица, останалите площи са след други култури. Необходимо е да се отбележи, че пшеницата се влияе силно от вида на предшественика и той оказва влияние както върху добива, така и върху качеството на зърното.

Основен предшественик на пшеницата е слънчогледът. През последните години, под влияние на директните плащания, значително се увеличи размерът на земите, засети със слънчоглед. Известно е, че (поради развиването на голяма надземна маса) той силно изтощава почвата. За да се компенсира обедняването на почвите, е необходимо да се увеличат нормите за торене, а това оскъпява продукцията, в сравнение с подходящия предшественик.

Аграрната наука доказва, че повторното отглеждане на пшеницата на едно и също място води до понижаване на добивите от 20% до 75%. Налага се използването на големи количества минерални торове, повече средства за борба с плевелите, болестите и неприятелите. Площите на най-подходящи предшественици като: фасул, грах, леща, бакла, са силно редуцирани, тъй като те са изтласкани от производство, поради разширяване на площите с пшеницата. Едногодишните зърнено-бобови култури са отлични предшественици, защото обогатяват почвата с азот и освобождават по-рано заетите от тях площи. Това е изключително важно за пшеницата, защото има възможност своевременно

и качествено да се извършат всички технологични процеси, свързани с подготовката на площите за сеитба.

3. Преструктурирането в българското земеделие се извършва в посока на монокултурното земеделие, което е неблагоприятно за развитието на селското стопанство като отрасъл, който е призван да задоволява по-голяма част от основните продоволствени потребности на вътрешния пазар с продукти – собствено производство.

4. По данни на фонд „Земеделие” през 2012 г. 2,4% от бенефициентите получават 84% от финансовите средства за директно подпомагане. Следователно плащането на площ трудно може да се приеме като фактор за подпомагане на доходите на основните земеделски производители.

В заключение – Общата селскостопанска политика (ОСП), която се провежда, трябва да отстрани тези проблеми и да се превърне в политика, която да подпомага доходите на дребните и средни селскостопански производители, да ги насърчи да произвеждат повече и разнообразни селскостопански продукти.

ЛИТЕРАТУРА

Славова, Я., М. Атанасова, М. Драганов. 2007. Очаквано влияние на директните плащания от ЕС върху растениевъдното производство.

Славова, Я. 2008. Единното плащане на площ и развитие на българското земеделие. <http://money.ibox.bg/news>

Национална стратегия за развитието на сектор „Зърнопроизводство” – 2020 г. Национална асоциация на зърнопроизводителите, 2013 г.

Ситуационно-перспективен анализ на пшеница и ечемик.

Assessment of the Direct Payments Impact on Bulgarian Wheat

K. IVANOVA

Institute of agricultural economics – Sofia

(Summary)

In the article has been made an assessment of the most widely applied CAP scheme – direct payments

per area and their impact on the wheat development. It is proved that they have positive impact and stimulate the area enlargement, the average yields and the wheat production. The bread-baking qualities of the grain increase. In result of the subsidizing, Bulgaria transforms in world producer and exporter of wheat. It is established that direct payments activate the rent relations and raise the rent and land prices.

Some serious problems of this scheme implementation have been revealed: deterioration of the crop rotation, due to the excessive enlargement of cereals'

area, which profit of the large-scale production; one-sided restructuring of agriculture, favouring the extensive grain and oilseed crops, which are strongly mechanized and extreme restriction of fruits and vegetables.

In this structure, 84% of beneficiaries obtain 2.4% of subsidies, i. e. the most powerful producers are supported to the detriment of small and medium-sized producers, which are the goals of EU CAP.

Key words: wheat, direct payments, areas, Common Agricultural Policy

Статията е постъпила в редакцията на 11.IX.2014 г.